

Алтайдын Чолмоны

Газет 1922 жылда
15 ноябрьда төзөлгөн

Алтайдын Чолмоны

2015 (Кой) жыл

Күүк ай

19

Күнниң
чыгары—5.12
ажары—21.41
узуну—16.29

Вторник
19.05.2015
№89 (200251)

Энеден чыккан жараш ай— чечектеген жажыл май

Көк таманду тайгалар—
Көп малыстың одоры.
Көк чечектү жалаңдар—
Калык-жонның кин-журты.

Күүк айдын 14-чи күнүндө Алтай Республиканың Перинатальный төс жеринде Улу Жөнүнүн 70 жылдыгын байрамдаар күндө ак-жарыкка чыккан балдардын регистрациясы өттү.

Жаан учурлу байрамдык күндө чыккан балдардын ада-эзелерин Алтай Республиканың Башкарузынын Председателинин баштапкы ордунчызы Наталья Екеева уткыды.

«Слерди Алтай Республиканың Башчызы Александр Васильевич Бердниковтын, АР-дын Башкарузынын ла акту бойымнын адымнан бу жаркынду ла сүүнчилү күнле акту күүнимнен уткып турум—деп, ол куучынын баштады.—Бу жаңыс та слердин билегердин эмес, бистин бастырабыстын сүүнчибис. Балдар ак-жарыкка Улу Жөнүнүн 70-чи жылдыгын темдектеер күндө чыкканы сүрекей жаан учурлу.

Жөнүнүн күүк айында чыккан балдардын жүрүмү де једимдү болзын, 9 майда чыккан балдардын жүк ле бирүзи кыс болды, ада-энези ого Виктория деп ат бергени база учурлу. Уулчактардын бирүзи Байрам деп адатты. Жаан байрам күндө чыккан кижини анайда не адабас. Макар, Артем база жараш аттар. Слердин бастырагарды бүгүнгидий жараш ла жарык күнле акту күүнимнен уткып турум. Балдарыгар мынан да ары көптөзін, билегер ырысту болзын!»

Балдары Улу Жөнүнүн юбилейлү күнүндө чыккан ада-эзелерге—Галина Викторовна ла Александр Александрович Аникиндерге (кызы Виктория), Виолетта Николаевна ла Эзен Алексеевич Конгуновторго (уулы Артем), Татьяна Александровна ла Дмитрий Юрьевич Самташевтерге (уулы Макар) ла Алтынай Валерьевна Чильчиновага (уулы Байрам) Алтай Республиканың Башчызы, Башкарузынын Председателинин адынан баланы ары-бери тартып жүретен коляскалар сыйлалды.

Жаңы чыккан балдардын ада-эзелерине Перинатальный төс жердин бойында ла бала чыкканы керегинде кере бичиктер табыштырылды—ак-жарыкка туулган оошо кижинин баштапкы документи.

Алтай Республиканың ЗАГС-тын ла архивтердин керектери аайынча комитетинин председатели Роза Сагыдыеванын айтканыла, быжыл Алтай Республикада Жөнүнүн күнүндө бастыра 11 бала туулган, бежүзи Горно-Алтайскта.

Сүүнген ада-эзелерди ле кичинек нана-болчомдорды мен акту күүнимнен база уткыйдым! Не дезе, мен энеден чыккан жараш ай—чечектеген база ла жажыл май. Ырысту болугар!

Т. ТОХНИН.

Э. БАДИКОВТЫН фотожуруктары.

Бичидиш-2015

Көгүстин канынды, көстин чогындый газедис

«Алтайдын Чолмоны» газедимди колыма алып кычырбаганда, байа бир көкси кургап, тын суузап турган өзүмдий мен. Је качан газедим айылыма једе конгондо, оны баштапкы бүгинен ала учына јетире ачып көрөдим. Јетирү-бичимелдерди бирден кычырып, көпти билип отурадым. Ол ло кичинек алтай журттардын јадын-јүрүми, кем кайдаар барып жүргени, республика ичинде солундар, алтай јииттердин ыраак јерлерде маргыжып јединген бийик једимдери, мал-ашта, журт эзелдерде кандый кирелтелер бары—ончозы «Алтайдын Чолмонында» жарлалат.

Оны «өткөн өйдүн газеди» деп кемин де айдар учуры јок, ол жаан јастыра деп сананадым. Бүткүл газедисти, сок жаңыс «Чолмонысты» јектеп јоголтып ийзебис, бис бойысты алтай албаты деп аданар да, айдар да учурыс јок боло берер.

Је жүрүм жаңыс јерде турбай јат. Ол кажы ла келген жаңы өйдүн кубулталарыла кожо кубулып, өскөрип, барып јат. Эмди бу 21-чи чактын балдары ончозы «космический өйдүн улузы», ненин учун дезе жаңы ла бир јажы толгондор ол ло сотовый телефонды, компьютерди иштедип билер, бис, орто јаштулар, оны жүк ле айдып-јартап берзе, аайлаарыстан башка. Интернет ажыра башка-башка солундар, видеокөргүзүлөр көргүзүлип, эл-јонды таныштырып та турган болзо, је алтай бу газедисти алдыртып, кычырып ла турар керек, ненин учун дезе онын бүктеринде јилбилү бичимелдер көп лө элбеде бичилет. Газетте бойынын аңылузы барын ундыбайлы. «Алтайдын Чолмоны» јоголып калза, бис, кара башту алтай калык, төзинен кезип салган агаштый, кургап, кунурап калар болбойс.

«Алтайдын Чолмоны»—ол бистин, алтайлардын, жүзи, көксистин канынды, көзистин чогындый газедис. Бистин оны јектеп, туура чачар аргабыс та, учурыс та јок деп айдар күүним бар. Менин сүүген бу газедимнин кычыраачылары көп болзын деп күүнзейдим!

Валентина ЕПТЕЕВА,
Жаан-Жаламан журттан.

Газетке бичидеринин онкүндүги керегинде јартамалды 8-чи бүктөн кычырыгар.

Айдын жаңызы кандык айдын 18-чи күнинен

Толуны кичү изү айдын 2-чи күнүндө

Эскизи кичү изү айдын 5-чи күнинен

Аразы кичү изү айдын 15-чи күнүндө

Солундар, жетирулер, шүүлтелер**Депутаттын жол-жорыгы**

Алтай Республиканын Эл Курултайынын депутаты Н. М. Малчинов күүк айдын 7-9 күндөрүндө Кош-Агаш аймактын журттарына жорыктап, эл-жонло туштажулар өткүрдү.

Николай Михайлович Мукур-Таркатыда, Курайда, Кызыл-Ташта ла Жазатырда болгон туштажуларда бойынын ижи-тожы

керегинде куучындап, улустын башка-башка сурактарына толо каруулар берди.

Ол анайда ок Ада-Төрөли учун Улуу жуунун туружаачыларына, тылдын ишчилерине ле жуу ойинде иштеген балдарга учурлаган кереестерди ачарында турушкан. Депутат жерлештерин Улуу Жөнүнүн байрамыла уткып, ижинде жедимдер, жүрүминде ырыс, су-кадык күүнзеде.

68 мун квадратный метрден көп

2015 жылдын чаган-кандык айларында Алтай Республикада акча-манаттын бастыра аргаларыла 68,2 мун квадратный метр жадар жерлер тудулган. Ол, былтыргы бу өйгө көрө, 31,1 мун кв. метрге көп деп, Алтайстат жетирет.

Тузаланарына табыштырылган туралардын тоозы—641, олордо 1047 квартира бар.

Танынан улус бойларына туткан туралардын тоозы—634, олордын текши ич кеми 52,6 мун квадратный метр, эмезе тузаланына табыштырылган жадар жерлердин 78 процент кирези.

Агаштарды отургузары улалганча

Агаштарды отургузатан иштер Алтай Республикада 70 процентке бүткен деп, Алтай Республиканын ар-бүткенди корыры аайынча министрствозынын специализи Валентин Юров жетирет.

«Усть-Кокса лес», «Чемал лес» ле «Онгудай лес» деген автоном учреждениелерде агаштарды орныктыратан иштер учына жеткен. Байрам күндөрде Ондой аймактын агашчылары 80 гектар жерде мөш, тыт агаштар отургузып, планын бүдүрүп салды.

«Байгол лес» автоном учреждениенин директору Евгений Шориннин айтканыла, пландалган 40 гектар жердин 30 гектарында агаштар отургузылган, мөштин төрт жашу чаалдарын бу организациянын ишчилери бойлары кичееп өскүргөн. Иогачтын агаш өскүречилери бойынын ижин бийик кырларда онон ары улалтар.

Алтай Республиканын ар-бүткенди корыры аайынча министрствозынын жетиргениле, быжыл Алтай Республикада ийне бүрлү агаштардын 2 миллион чаалдары

Шапшыкка тиштеделе, 17 кижичи оорыды

Шалжа кыймыктанганынан бери Алтай Республикада ого тиштеткен улустын тоозы 1114 кижиче жетти, ол тоодо 438 бала. Жүк ле өткөн неделенин туркунына 447 кижичи тиштетти.

Роспотребинжүнүн пресс-службазынын жетиргениле, сыпной тифле оорыгандардын тоозы күүк айдын 13-чи күнине жетире 17 кижиче жетти.

Шапшыктын короныла 170 гектар жер корондолгон: турбазалар, үредүлү учреждениелердин эки жаны ла көп улус жуулатан өскө дө жерлер.

Күүк ай шалжа «казырланатан» өй болуп жат, олордын кажызы ла оору-жоболго экелер аргалу деп, эмчилер эске алындырат. Жоргөмөш бүдүмдү бу жупаларды 2014 жылда

лабораторияда шиндеп көрөрдө, олордын 8 процентинде энцефалиттин вирусу, 38 процентинде боррелиялар, 10 процентинде рикециялар, 6 процентинде анаплазмалар болгон. Бир ле шапшык көп учуралдарда бир канча ооруларга экелер аргалу.

Улаганда эки өрт өчүрилди

Улаган аймакта бу жуукта эки өрт өчүрилди, өрт чыккан жердин текши кеми 29,5 гектар болгон.

Бийик кырларда чыккан бу өртти авиациянын болужыла өчүрөргө келишкен деп, Алтай Республиканын ар-бүткенди корыры аайынча министрствозы жетирет.

Арка-туулардагы от-жалбышты өчүреринде «Робинсон»-R44 лө МИ-8 танмалу вертолеттор турушты. МИ-8 деп вертолетто сууны тартатан анылу жазал болгон.

Агаш-жыраалар күйерине экелген шылтак улус өрт болдырбазынын ээжилерин бусканы деп, специалисттер жартады. Жылулар башталганынан ла бери Алтай Республиканын жеринде бастыра 26 өрт чыккан, онон улам 371, 11 гектар жердин агаштары күйген. 2014 жылда күйген жерлердин текши кеми 566,8 гектар болгон эди.

Дайвингтин өйи ачылды

Бу ла айдын башталганында Алтын-Көлдө Новосибирск каланын дайверлери суунын түбине түжетен сезонды баштап салдылар.

Жайлу журттын жанында водолазтар көлдин түбине түжери жанынан маргыштылар.

Т. ТОХНИН белетеген.

Жөнүнүн урогын өткүргөн

Улуу Жөнүнүн 70 жылдыгын текшилей темдектеер алдында АР-дын Башкарузынын турчылары, Эл Курултайдын депутаттары жербойындагы школдордо Жөнүнүн урокторун өткүреринде база турушкан.

АР-дын журт ээлема аайынча министри Ю. С. Земиров андый урокты Шабалин аймакта Чаргы журттын текшиүредүлик школынын 8-11 класстарынын үренчиктерине

өткүрүп, Туулу Алтайдын албаты-жоны жуу ойинде фронтко кандый болуш жетиргени керегинде куучындаган. Бастыра ороондо ок чылап, ол өйдө ишкүчиле жаткандар мергендү иштеп, танктардын колонназын тзөөрине бойынын акказын база көчүргөн. Юрий Семеновичтин анылап темдектегениле, ада-өбөкөлөрдүн жуучыл ат-нерелү керектери үргүлжикке ундылбас учурлу.

А. СУЛУКОВ.

Эл Курултайда фронтовик депутаттардын эземин керестеп

Күүк айдын 9-чы күнине, Улуу Жөнүн байрамдаар күнде, Алтай Республиканын Эл Курултайында Ойрот областтын ишкүчиле жаткандарынын депутаттар Совединин фронтовик-депутаттарынын, Ада-Төрөл учун Улуу жуунун (1941-1945ж.) туружаачыларынын ады-жолы бичилген керее-тооломол көдүринилү айалгада ачылды.

Спикер Иван Белеков кереести ачып тура, Ойрот областтын депутаттарынын Совединин Ада-Төрөл учун Улуу жуунун жаландарында жуулашкан фронтовик-депутаттарына керее тургузар шүүлте жүрүмде бүткенине сүрекей сүүнип турганын жетирди. Оны белетеечилерге кажы ла жуучыл-фронтовик аайынча архивте казынып, сүреен жаан иш бүдүрөргө келишкен эмтир. Бүгүн эземнин бу кереезинде 15 кижинин ады-жолы бичилген.

Же иш толо бүткен деп айдарга арай ла эрте. Келер өйдө бу тооломолды онон ары толтырар иш сакыйт. Бу иштин учуры сүреен жаан эмей, ненин учун десе кажы ла өбөкөнүн кийинде кижинин бүткүл жүрүмү, салымы: кайда чыкканы, кандый фронтто жуулашканы, кандый кайралдарла кайралдатканы керегинде жетирулерди табар керек. Онын учун фронтовик-депутаттардын тооломы кыйалтазы жогынан толтырылар, бу керекти Алтай Республиканын политикалык түүкизинин шиндеечилери онон ары улалтар болор бо деп Иван Белеков бойынын иженгенин айтты.

РФ-тын Федерация Совединин турчызы Татьяна Гигель бу ачылтада база туружып, Улуу Жөнүнүн байрамыла колбой эл-жонис ортодо РФ-тын Президенти Владимир Путинге бүдүмжи там ла бийиктейт деп темдектеген. Сенатордын шүүлтезиле, орооннын башкараачызы өткүрүп турган ич ле тыш политиказы бистин жаан Төрөлистин кажы ла кижизин бойынын жерин, албатызын

сүүрине камаанын жетирет. Бүгүн кажы ла кижичи ороонисты жайымдаган жуучылдарыс-жайымдаачыларыс учун, олор биске амыр-энчү жүрүм сыйлаганы учун оморкоп жат.

Сенатор Алтай Республиканын Эл Курултайынын Председатели Иван Белековко мындый жаан учурлу баштанкайды жүрүмде бүдүргени, анайда ок Ондой аймакта Кичү-Жаламан журтта Мактын кереезин ачканы учун быйанду сөстөрүн айтты.

Бүгүн Ада-Төрөли учун Улуу жууда ат-нерелү жуулашкан фронтовик-депутаттардын тооломын жарлап, айса болзо, олорды жуук улузы, төрөөн-туугандары кычырып таныыр деп иженип турубыс.

АР-дын Эл Курултайындагы керее-тооломолдо мындый улустын ады-жолдору бичилген:

Антонов Федор Семенович (Ойрот-Тура);
Бабаяков Андрей Петрович (Сайдыс);
Гришин Гавриил Михайлович (Тунжы);
Захваткин Александр Николаевич (Ойрот-Тура);
Иркитов Иван Саклатанович (Шабалин);
Левин Александр Терентьевич (Үстиги-Оймондогы округ);
Масленников Михаил Дмитриевич (Чойдогы округ);
Маусумканов Малык (Кош-Агаш);
Меркитов Тураш (Көксуу-Оозындагы округ);
Параев Николай Еремеевич (Турачактагы округ);
Рязанцев Дмитрий Никитич (Ондойдогы округ);
Тадыев Кардин Телесович (Теленит-Сортогой);
Тозыяков Яков Васильевич (Эликманар);
Челчушев Петр Иванович (Улаган);
Ялатов Шабычи Саранович (Ондойдогы округ).

Алтай Республиканын Эл Курултайынын пресс-службазы.

Жуу-согуш керегинде кычырыштар

Балдардын республикан библиотекасында «Балдарга жуу-чак керегинде кычырадыс» деген калыктар ортодогы 6-чы кычырыштар өтти.

Бу солун кычырыштар 2010 жылдан ала текши өдөт. Жакшынак баштанкайды балдардын Самарадагы областной библиотекасы баштаган. Быжылгы жылда тузалу керекти, баштанкайды Россия Федерациянын 79 талазынын республикан библиотекасы жөмөди.

Үренчик балдар жуу-согуш керегинде совет ле жербойынын бичичилеринин орус ла алтай тилле чүмделген куучындарын уккан, онойдо ок бойлары кычырган. В. Воскобойниковтын «Девятьсот дней

мужества», А. Твардовскийдин «Василий Теркин», С. Алексеевтин «От Москвы до Берлина», Н. Модоровтын «О войне и труде», И. Шодоевтин «Мөнкүлик ат-нере», Ж. Бедюровтын «Алтай жуучыл жанары» ла онон до өскө чүмдемелдерден алынган үзүктөр угулды.

Бу ок күнде краеведениенин залында Жөнүнүн ле жалтанбас, турумкай болорынын урокторы өтти. Балдар Советский Союзтын Геройлары Александр Ленкиннин, Илья Шуклиннин нерелү керектери керегинде лаптап уккан. Олордын ады-жолдорун үргүлжикке кереестеп, каланын оромдору олордын ады-жолдорыла адалган. «Үргүлжик полк», Георгиевский лента керегинде жетиру балдарга база болды.

К. ПИЯНТИНОВА.

В. И. Чаптыновтын эземине

Алтайдын Улу уулына учурлалат...

Күүк айда Улу Ленүнин 70 жылдыгы темдектелген. Кижилектин жүрүмүн алза, бу тоо көп жаш жагаган, жүрүмүн кандый ла жолдорун өткөн, көпти көргөн жаш. 1945 жылда бүткүл ороон канду жууны женип, Улу Ленүни темдектен кийинде, кичү изү айдын 11-чи күнүндө Алтай жеристин Шабалин аймагында, Ыстүги Апшыйакту журтта алтай жонынын тоозына база бир кара башту, кайыш курлу эр кожулган. Ары жанынан алтай адын ададар, төрөл жерин корулаар, калыгынын чындык, ижемжилү уулы ак-жарыкка туулганын, калык-жоныс, байла, билбеген. Ойлөр өдүп, уул школдо үренип турган жылдарда башкараачы кеми билдирип келген. Ол школдо үренип тура, комсомолдын качызы болгон. Школды божодып журтээлемнин институтуна үредүге кирип, 1967 жылда оны жедимдү божоткон. Кан-Оозына иштеп келерде, иит специалистке 22 ле жаш болгон. Бу өйдөн ала Валерий Иванович жаан башкараачынын жолун баштаган.

Алдында ойлөрдө ижине каруулу, жүткимелдү ииттерди КПСС-тын обкомы өрө өскүрүп, жаан жамыларга отургызып иштедген. Алтай Республиканын баштапкы Башчызынын жамызына жетире Валерий Иванович көп жаан иштерде иштегенин ончо калык билер. Ол кандый жалакай, бүдүмжилү, ижемжилү, ак-чек иштү кижиде болгон. Бойынын калыгы, Алтай жери учун күчин салып иштеген, Москвага жол-жорыкка барып, көп туштажулар өткүргөн, калыгы танынан республикалу болзын деп амадаган амадузын бүдүрерге чырмайган. Алтай Республиканын төзөөри база женил ойгө келишпеген, калыгынын уулы күч жолдорды өткөн, кандый жамылуларла эрмек-куучын өткүрбеген деер.

Мынайып, 1997 жылдын кичү изү айында Алтай Республиканын Конституциясы ла Алтай Республиканын тергеелик танмазы жөптөлгөн. Танынан Алтай Республика деп адалып жатканыска кажыбыс ла сүүнгенис, оморкогонис. Алтай Республикабыстын баштапкы Башчызы Валерий Иванович Чаптыновтын онон ары иштейтен кандый ууламжылары, амадулары болды не?.. Же 1997 жылдын куран айынын 10-чы күнүндө

калыгыска жаан коромжы болды. Жүрүмүн сыранай ла эрчимделген, ончо жүрүмүндө амадаган амадузына жедип, ижи-тожын онон ары көндүктирип иштейтен ойинде, алтай калыгыс ойгор санаалу уулынан айрылып калды.

Өрө турган Кудай Жайаан мындый ла кыска жүрүм берди эмеш пе? Жок! Валерий Ивановичтин иштейтен, бүдүретен иштери көп болгон. Айса, эзен-амыр жүргөн болзо, Алтай жеристин байлык, жараш жерлери садылбас эди. Турумкай, жаркынду, төрөлчи (патриот) күүндү башчылу болор эдибис. Валерий Иванович Чаптынов калыгы учун, бойынын төрөл жери, Алтай учун жүрүмин берген.

В. И. Чаптыновтын Кош-Агаш аймакта иштеп жүргөн ойлөрүн Эре-Чуйдын калыгы жангыс ла жакшы жанынан эске алынат. Иит ойлөрдө оныла кожо иштеген кажы ла ветеран бу кижинин төп, терен сагыштузын, ишке жүткимелин, калык-жонго жалакай күүндүзүн, тем алгадый кижиде болгонун темдектеп, жүрегинде жуук алып жүргенин кандык айдын 15-чи күнүндө өткүрүлгөн керек-жарак кереледи. Ол «Алтайдын Улу уулы» деп адалып, В. И. Чаптыновтын чыкканынан ала 70 жылдыгына учурлалган.

Аймагыстын школдорына В. И. Чаптынов керегинде бойынын көрүм-шүүлтезин жетирип, чүмдемел иштер бичирип ле Алтай жери, онын жаражын керелеген үлгерлер кычырар конкурс жарлалган. Конкурстын амадузы—үренчиктер В. И. Чаптынов кем болгонун, бу кижинин жүрүмдик жолун билип жүрери, бу кижинен тем алып, калыгын, өскөн жерин сүүри ле тооры, бу кижинин адын үргүлжиге ундыбай, жүрегинде ле санааларында алып жүрери. Өткүрүлгөн туштажуда Валерий Ивановичке кожо иштеген улус турушкан: В. К. Майхив, К. Ж. Солтанов, К. Д. Дженисканов, К. К. Киноятов, Л. Н. Орзунова, Н. С. Чумакаева, К. А. Бидинов. Уткуулду сөсти бу туштажуда Кош-Агаш аймактын депутаттар Советинин жааны С. Т. Майхив айткан.

Кажы ла ветеран бойынын жылу эске алыныштарын залда жуулган улуска, үренчиктерге куучындады. Кожо иштеп жүргөн улустын эске алынышы жакшы, жилбилү

угулды. Же эн ле учурлузы—бу турган кажы ла ветераннын таскадаачызы Валерий Иванович болгоны жарталды. Валерий Ивановичтен көп жакшыга үренгендерин, бу кижиде бойынын ойинде иштеп тура керектериле, суракту келген улусты көп сакытпай, туштажып, лаптап, жазап угар болгонун темдектелер. Кылык-жанында «мен жамыда кижиде» дегени бир де көрүнбес, калыгыла эрмектежип жүргөн, калыгынын уулы болгон. Жуулган ветерандар алдында өйдө улус жаан жамыга жедерге ишмекчи жолун тегин ле ишчинин жолунан баштаар болгонун эмдиги ойлө түндештирип баргандары жолду. Азыгы өйдө чилеп, бой-бойына болужып, өрө тартыжып, таскадыжып жүрер ой өткөн деерге жараар. Калык-жоннын кылык-жаны үрелген, бу та үредүлү улус көптөгөнүн, та улуста ончо бар, жеткил болгонунан улам ба кандый? Бой-бойлорун артыктажар, бой-бойлорыла уружар. Онын да учун алтай калыгыстын адаанын алатан, адын ададатан кайыш курлу, кара башту эрлери ортобыста жогы ол болбой кайдар.

Үренчиктер В. И. Чаптыновко кожо иштеп жүргөн улусты көрүп, танып, билип жүргилезе, онызы база жакшы. Үлгер кычырарынын конкурсунда үренчиктер Алтайнын жаражын, байлыгын темдектен үлгерлер кычыргандар. Анайда ок калыгынын ойгор уулы В. И. Чаптыновко учурлап чүмдеген үлгерлериле база таныштырган. Олорды бичип ийели.

Мукур-Таркаты журттын орто үредүлү школынын 7-чи класынын үренчиги Айлана Болтокованын «В. И. Чаптыновко учурлалган сөс» деп чүмдемели:

*Эре-Чуйга келеле,
Көдүрип салдаар эл-жонды.
Ойгор ачык санаалу
Башкараачы Слер болдоор.
Москвага эптү иштейле,
Алтай Республика төзөдөөр.
Улаган ла Чуй ичин
Түндүкке түндөп Слер салдаар.
Төрөл Алтай ичинде
Тоомжылу кижиде эмейеер.
Чуй чөлимнин үстинде
Адар артты жажына.
Айткан Слердин сөзигер*

Ундулбазын жүрүмде.

«Слерге берген черт сөзис» деп үлгерди жуулган улуска 7-чи класстын үренчиги Тулессова Даларесса кычырган. Онын үредүчизи Н. И. Унукова.

*Чактан-чакка ундыбай,
Быйаныс айдып жүрерис.
Жүрүмдикте сананып,
Жажына тооп артарыс.
Албаты-жонды сүүндирген,
Республиканын Башчызы.
Калык-жонго жол ачкан,
Чуй-Жеристин башчызы.
Туулу Алтайга жар болгон,
Жалакай ла күндүзек,
Иштенкей ле чыдамкай,
Албатынын санаалу,
Ойгор уулы Слер.
Калыктын болзо, жүрегинде
Жажына артып калдыгар.*

«Алтайдын уулы» деп үлгерин 5-чи класстын үренчиги Алина Карулова (үредүчизи Ч. К. Карулова) кычырып берди.

*Арка-сындардын
Алтай уулы—
Алтайын сүүген
Алып баатыр.
Албаты жонун
Ичкери баштаган.
Агару кереги
Артып калган.
Туулардан келеле,
Турумкай иштеген.
Тумандар өткүре
Туулыкка жединген.*

Туштажуга келген кажы ла ветеранга ла үредүчиге «В. И. Чаптынов эзен жүргөн болзо, 70 жашу болор эди» деген сөстөрдү керелеген сыйлар табыштырылды. Эзен жүрерде кожо иштеген ветерандар бу өткүрүлгөн керек-жаракта В. И. Чаптыновты эске алып, жаан жаштуларды кычырганына сүүнип, быйанын айдышты. Калыгыстын адын адаткан, калыгын сананган, жүрүмүн эрте жүре берген акаларды: Л. В. Кокышевити, В. И. Чаптыновты, Г. И. Чорос-Гуркинди, М. В. Карамавети ле онон до өскөлөрүн эске алып турган мындый керек-жарактар Кош-Агаш аймагыста жаантайын өткүрилет.

Л. ТАЛКЫБАЕВА.

Улу Ленүнин 70 жылдыгы

Атааркаш-күйүниш жогынан, чек жүрүгөр...

Андрей Анохинин адыла адалган эл музейде Улу Ленүнин 70 жылдыгына учурлалган туштажулар, көрүлөр бир тизүле көнү өдөт.

Ю. В. Секачев

Тоолу күндөр кайра эл музейдин түүки бөлүгү «Бала тужыс жуунын-чактын ойлөрине келишкен» деп адалган солун туштажу өтти. Каланын школдорунун үренчиктери бала

тужы жуу-чактын кату жылдарына келишкен үйенин улузыла туштажып, олардын эске алынгандарын аярулу укты. Үренчиктер, үренечилер улай ла музейге келип, от-калапту жуунын туружаачыларынын, жуу ойинин балдарынын, тылда иштеген улустын эске алынгандарын угуп, көпти билгени жарамыкту. Түүкинин ачык уроктору эл музейде өдүп турганы жаш үйеге тузалу, керектү үредү...

Солун туштажуда Горно-Алтайсктын ады-жолдору танылу тоомжылу ветерандары Ю. В. Секачев, И. Д. Звягинцева, Н. С. Вьяскова, З. Т. Бедарева эрчимдү туружып, балдарга бала туштарына келишкен уур-күч, ченелтелү ой керегинде эске алып куучындадылар.

Юрий Васильевич калада «Жуу ойинин балдары» деген жондык организацияны башкарат. Байлык ченемелдү, билгири терен, жондык иште алган беш жылга шыку өйдүн туркунына ак-чек иштеп жаткан ветеран балдарга башкарып жаткан жондык организациясы керегинде, онойдо ок Ада-Төрөл учун Улу жуунын жылдары, Туулу Алтайдын эл-жонынын нерелү жолы, ижи-тожы керегинде солун жетириү этти. Ол балдарга солун урукты өткүрди. Онойдо ок Ида Дмитриевна, Нина Семеновна, Зинаида Трофимовна жаш корболорго кайра бурылбас бала тужына келишкен кату өйдү жаандарыла кожо нерелү өдүп, жон ортодо тузалу,

тоомжылу болуп өскөнүн эзетти. Тоомжылу ветерандар балдарга нак, эптү-жөптү жүрүгөр, күйүнбегер, атааркабагар, жаан улусты тооп, жаш, кураа балдарга болужып-жөмөп жүрүгөр деп, акту күүндеринен кажызы ла жакып айтты. Жуунын жылдарында, онын да кийинде кату өйдө жаан-жаш бой-бойыла нак болгон. Бары-жогыла, калганчызыла

үлешкен. Ончозын фронтко, бис, мындагы улус, алдырышпазыс, чыдажарыс, өштүни ле оодо согуп, сакылталу женү келзин деген агару сөстөрдү кажы ла бала, жаан кижиде эн ле учурлу алкышка болдолду айдып, уур-күчтерди женүлү өткөн...

К. ПИЯТИНОВА.

Э. БАДИКОВТЫН фотожуруктары.

Туружаачылар

Тергеелер ортодогы конференция

Ажаруда экологиялык ла журт туризм

Туризмди элбеде өскүрери жанынан Алтай Республикада ончо аргалар бар. Эң ле учурлузы — сүрекей байлык ар-бүткени. Ондо ас тоолу өзүмдер ле анкуштар, ол тоодо ирбис ле кочкор до бар. Анчада ла эл-жонынын жадын-жүрүмунин аялгазы коомой болгонынан улам оморды короп алары жанынан сурак курч турат. Улус оморго андап, анчада ла ас тоолузына жаан салтарын жетирет. Мыныла колбой Алтай Республикада 2011 жылдан ала ас тоолу анкуштардын жүрүп турган жерлеринин ле оморды анылап корырынын ар-бүткендик жерлеринин жанында жадып турган эл-жонго акча иштеп аларынын анылу аялгазы төзөлгөн. Ол жерлик ар-бүткеннин WWF деп бастырателекейлик фондынын Алтай-Саян бөлүгунин ле Citi фондтын баштанкайы.

Төрт жылдын туркунына бу үлекер эл-жонды ар-бүткенди корыыр иштерге акча-манатла жилбиркедери—экологиялык ла журт туризмди өскүрери жанынан ченемелдү де боло берди. Орө адалган иштердин уч-турулталарын көрөр амадула «Алтайда экологиялык ла журт туризмнин өзүми—тергеенин өзүминин инновационный жолы» деп тергеелер ортодогы конференция «Ая» деп парк-отельде өткөн. Ондо Алтай Республиканын, Тыванын, Хакасиянын, Красноярский крайдын, Архангельский ле Томск областтардын, Москванын, анайда ок Монголиянын, Казахстаннын делегациялары турушкан. Үч күннин туркунына өткөн конференция ойинде омор ижинин ченемелиле үлежип, үлекерлериле таныштырды. Башка-башка сурактарла күрее куучындар өткөн болзо, кийистен эдимдер эдери жанынан мастер-класстарды ус колду Айсуну Такина ла Айсуну Таханова өткүргөн. Омор анайда ок «Пазырыктын мотивтери» ле «От. Очок. Эне» деп жуунты-коллекциялардын көргүзүзүн өткүрдилер. Кадындагы биосферный заповедниктин ишчилери Светлана Щигрева ла Анна Майманова «Экотуристический потенциал охраняемых территорий Алтая» деп сурак ааайынча күрее куучын өткүргөн. Тергеебистин айылчылары үзеери Ондой аймакта болуп, үлекер аайынча иштерле танышкан.

учурлу деп темдектеген. Жаннын органдары эл-жонды ишле, жакшы ишялла жеткилдеерине ажару эдер керек. Алтай-Саян туулык партнёрство ол аайынча анылу үлекерлерле иштеп турганы жакшы деп айтты.

«Алтай Республиканын эл-жоны бу үлекерлердин керектүзүн ондоп, туризм аайынча эрчимдү иштеп турганы жарамыкту: жадар жерлер ачып, экскурсиялар өткүрүп, сувенирлер белетеп турганын канай анылабас. Мында WWF ле Citi фондтордын

Билимчилерге бойынын ижин чике апарарга келишпейт, омор экскурсиялар да өткүрөт. Анайып билим квалификациязын жылытат. База бир курч сурак—Алтайга келип турган туристтердин көп сабазы байрамдап, табышту амыраарга сүүйт. Оныла колбой жартамал иштер де өткүрөргө келижет.

«Үч Энмек» деп ар-бүткендик парктын жааны Даниил Мамыев конференцияга келип болбогон, же бу ок парктын ишчизи Учурал Нонов жетиру эпти. (Иит аргачы керегинде элбеде бичимел «АЧ-нын» «Жылдыстык» деп коштончы-газетинин келер номеринде чыгар—авт.) Онын айтканыла, «Үч-Энмекте» балдар амыраар, су-кадыгын орныктырар жаан спорткомплекс тудары аайынча план бар. Акча-манат келишпей турганынан улам бу иш жылбай жат.

Сайлүкемдеги ар-бүткендик парк керегинде солун видеокоörü көргүзилген. Онын жаанынын ордынчызы Олеся Малюкованын жетиргениле, тургуза ойдө анчада ла аймактын эл-жонына жартамал иш өткүрилет, ненин учун десе бу парктын ижинин учурын учына жетире ондойо турган улус бар. Парктын экинчи «Аркыт» деп бөлүгинде браконьерлердин андаганы да жарталган. Сайлүкем паркка бир уунда көп туристтер кирер арга берилбес, жааныс ла фототурлар өткүрилер.

Людмила Сартакова—Улаган аймактын Чолушман өзөктө турган «Таш мешкелер» деп турбазанын ээзи. Ондо бир сезонго бир уунда 35 кижичи амыраар аргалу. Чындап,

конференцияда Людмила Игнатьевнанын, өскө дө једимдү иштеп тургандардын ады-жолы адалды. Ол тоодо Кош-Агаш аймактан Андрей Сопонин, Көксуу-Оозы аймактан Топрашевердин, Ондойдон Егоровтордын билелери ле онон до өскөлөри. Омор Быйанду самараларла, сыйларла кайралдаткан.

Көксуу-Оозында «Оймондогы ковчег» деп турбазаны танынан аргачы Ю. А. Рознин ачкан. Бу турбазада жыл туркунына 3-4 мун турист амыраар аргалу. Аргачынын айтканыла, келип турган айылчылар Ийн ажыра јол качан јазалар деп сурак берет. Оныла колбой туристтерден комыдалдар да болот. Үзеери ол јол картада темдектелип калган. Јуулгандар ортодон Ийн ажыра јолды јазабазын да деген шүүлтелер болды. Бу улус Алтайдын тайга-тажынын сүрее-чөпкө бастырырынан јалтанып турганын угускан.

«Белуха» деп ар-бүткендик парктын жааны Игорь Сайланкин парктын ижи-тожы керегинде куучындап, улусты јилбиркеткен сурактарга каруу берген.

Адакыда конференциянын ижи аайынча резолюция јарадылган. Ого WWF ле Citi фондтордын үлекерлеринин ченемелин тузаланары жанынан эп-сүмелер кийдирилген.

**А. ТОРБОКОВА.
Л. ИВАШКИНАНЫН
фотојурктарында: конференция
ойинде.**

Ондой аймакта

Агитпоезд—Кенинин журт јеезезинде

Күүк айдын 4-чи күнинде Кенинин журт јеезезинин Буландык, Кени, Шибее, Талду, Нефтебаза ла Туйакту журттарында сүрекей солун ла көдүринилү байрам өткөн.

Бу күн кажы ла журттын ичиле кош тартар жаан көлүктер, бронетранспортёрлор, керек десе тан аттарлу јуучылдар өткөн. Оморды журттардын жааны-жажы кожон-комытла уткыган. Оогош уулчактар јуучылдарга честь те табыштырган. Агитпоезд өдөрүн билбеген улус бу парадка учурап, сүрекей чочыган дежет: качан журттын ичиле танктар мантаткан деер, качан гимнастёркалу улус јуунын кожондорын чөйип, јүректи сыстаткан деер?..

Кайкамчылу театрал кептү бу көргүзүни белетеер баштанкайды журт јеезенин жааны Сергей Каташев эткен болтыр. Текши колоннаны десе алдында жылдарда милициянын участковойы болгон Александр Черников деп кижичи баштаган. Көлүктерден турган колоннаны ГИБДД-нын көлүги үйдешкен.

Албаты-јон тыныда белетенгени көскө иле болды. Көрөр болзо, јеезенин кажы ла журты колоннага эки көлүктен белетеп, УАЗ көлүктерди бронетранспортёрго келиштире фанерала «кыптап», будуп јазаган. Азыда өйлөрдө чилеп, кош тартар көлүктердин үстинде јуучыл кийимдерлү кожончылар, снайперлер ле десантниктер отурды. Туйакту журттын эл-јоны бу көргүзүге 66 танмалу көлүктү ле 14 тан атту келген. Тан атту улустын ортозында бир эпши болгоны солун көрүнди. Ончозы келиштире јуучыл кийимдү.

Анайып, колонна Кени журттан чыккан. Ары жанында Буландык өзөктин улусты кожулуп, ээчишкенче Шибееге ле Талдуга келген. Онон ары јайаандык, патриотикалык таскамалду «поезд» Нефтебазанын ла Туйактунын клубына јеткен. Клубтардын бозоголорында кожон-комыт та, јууны эзеткен куучындар да угулган. Арт-учында јорыкчылар Буландык журтка барып, ондо солдаттардын грекканан аскан амтамду кашазын јиген, жаан јаштулар десе фронтовой 100 грамм аракы да амзаган.

Бу туштажу-байрамга журттардын көп саба улусты бир кижидий туруп чыгып, эрчимдү турушканы сүүндирет. Кем де јарбышпаган: эр улус көлүктерин белетеген болзо, эпшилер костюмдар көктөгөн. Анчада ла Шибее журттын јоны бу кийимыгуда эрчимдү турушканы оморкодулу. Быјыл журт јаткандардын ла Кенинин совхозынын үзеери болужыла клубты айландыра чеден тудулган. Тыштында стенизине јууга атанган јерлештеринин ады-јолдоры бичилген стенд кадалган. Жаан јолды јакалай айылдардын чеденинде јаркынду флажктор кадалган. Адазы-таадазы јууга атанган билелердин айылдарынын үстинде кызыл маанылар элбирейт.

Кандык айдын учында журттын Кени јаар барып јаткан јолынын жанында турган Кызылгатту деп кырдын үстине үч мааны база тагылган. Јашөскүрим десе кырдын эдегинде таштардан чолмоннын сомын јурап салган.

Анайда, Кенинин журт јеезезинин эл-јонына байрамнын да кийинде мындыл ла нак, бирлик болзын деп күүнзеери артат.

Јанжыккан маршрут: Кулады-Боочы

Күүк айдын 5-чи күнинде Кулады журттын школынын үренчиктери Кулады ла Боочы журттар ортозыла өдөр велојорыкка чыккандар.

Школдын балдары мындыл јорыкты калганчы 18 жылдын туркунына өткүрүп турганын темдектеер керек. Велојорык ойинде омор Ада-Төрөл учун Улу јуунын туружаачыларынын эземине јазалган керестерге чечектер салып, тылдын ишчилерине јолугуп, сыйлары табыштырат. Јолдо јеткер болдыртпазын јеткилдеер амадула бу јорыкчыларды ГИБДД-нын анылу көлүги үйдежип јат.

А. ПИТЕЕВА.

Конференция ойинде Монголиянын Байан Ольгий аймагынын башкартузынын чыгартулу кижичи Хавалхаан Мантай Алтай Республиканын ар-бүткенинин байлыгын кайкап, анчада ла журт јаткандарга анылу үлекерлерле иштеер арга келижип турганын анылаган. Казахстаннан «Эко-Алтай» НКО-нын жааны, «Алтын Алтай—тергеени өскүреринин байлыгы» деп тергеелик программанын менеджери Евгений Юрченко Россиянын тергеелеринде экологиялык ла журт туризмди өскүрери жанынан программалар государственный кемдү болор

программаларынын јөмөлтөзи јарт билдирет. Эмди бу тергеенин көп саба улусты «јажыл» туризмнен акча иштеп алып, браконьерствога јай бербейт»—деп, WWF фондтын Алтай-Саян бөлүгунин үлекерлеринин координаторы Елена Репетунова куучындаган.

Горно-Алтайсктын «Ботанический садынын» жааны Алтынай Ачимованын жетиргениле, ондо балдардын экологиялык туризми өзүм алынат: экојол јазалган, балдардын площадказы белетелет. Ботанический садта беш ле кижичи иштейт.

